

Radeloosheid in crisistijd: pogingen van de Belgische autoriteiten om een deel van de arme bevolking naar de Verenigde Staten te sturen 1847-1856

TORSTEN FEYS

Licentiaat in de Geschiedenis – Universiteit Gent

Eén van de opmerkelijke fenomenen van de negentiende-eeuwse geschiedenis is ongetwijfeld de grote emigratiestroom vanuit Europa naar de Verenigde Staten. Van 1820 tot de Eerste Wereldoorlog totaliseert deze emigratiebeweging zo'n 30.000.000 zielen. De meesten kwamen uit Europa. Tussen 1820 en 1880 leverden Engeland, Ierland en Duitsland het gros van de emigranten (Bennett, 1963, 14-15). Het aandeel van de Belgen bleef vrij beperkt. Nochtans waren in de jaren veertig politieke en sociaal-economische factoren aanwezig om een belangrijke emigratiestroom te veroorzaken. Leopold I was een uitgesproken voorstander van emigratie. Hij zocht een manier om zijn macht en territorium uit te breiden. Tijdens de jaren veertig hoopte hij ergens een kolonie te stichten. Hierin werd de vorst bijgestaan door de liberale politici. Zij hoopten vooral economische voordelen uit de emigratie te halen. In 1847 kwam voor het eerst een homogeen liberale regering tot stand onder leiding van Rogier. In de jaren veertig van de negentiende eeuw woedde ook de grote plattelands crisis in Vlaanderen. Op sociaal-economisch vlak beleefde de jonge natie daardoor een zeer moeilijke periode. Vlaanderen geraakte maar niet uit de malaise waardoor het aantal armen bleef toenemen. De overtuiging groeide dat de overbevolking van Vlaanderen aan de basis lag van de structurele crisis. België had toen al een zeer hoge bevolkingsdichtheid in vergelijking met andere landen. Er gingen meer en meer stemmen op om een actieve demografische politiek te voeren, en emigratie werd door een toenemend aantal politici en intellectuelen als ideale oplossing aangezien. Ze meenden dat in België een gelijkaardige emigratiebeweging als in Duitsland of Ierland naar de V.S. op gang moest komen. Antwerpen bood de ideale emigratiehaven. De V.S. zag de immigranten die niet tot de categorie van 'paupers' of 'ex-convicts' behoorden, graag komen om de binnenlandse gebieden te bevolken. Goedkope, vruchtbare gronden en hoge lonen lokten vele Europeanen naar de andere kant van de Atlantische Oceaan.

Ondanks al deze factoren bleef de grote emigratiebeweging in België halfweg de negentiende eeuw uit. België kende in vergelijking met andere Europese landen een zwakke overzeese emigratie. De 29.000 Belgen die zich tijdens de negentiende eeuw in de V.S. gingen vestigen, maakten slechts een heel klein deel uit van het totaal aantal Europeanen die er heen trokken. Een vergelijking met andere landen, zoals bijvoorbeeld de 40.000 uit Luxemburg, de 94.000 uit Nederland, de 115.000 uit Zwitserland, de 153.000 uit Denemarken, de 582.000 uit Zweden of de 2.500.000 uit Duitsland, illustreert de geringe omvang van de Belgische emigratiebeweging naar de V.S. (Stengers, 1978, 53).

Het onderzoek in België over emigratie heeft tijdens de jaren 1970 en 1980 de internationale tendensen gevolgd. Het concentreerde zich vooral op de demografische en sociaal-economische aspecten van de emigratie. De studies van Schepens, Kurgan-Van Hentenryk, Stengers, Vandepitte en Verrijken hebben onder andere de omvang, het verloop, de geografische spreiding en de oorzaken van de Belgische emigratiebeweging naar de V.S. belicht (Schepens, 1973; Kurgan-Van Hentenryk, 1976; Spelkens, 1976; Stengers, 1978; Verrijken, 1982; Vandepitte, 1988). Vooral Jean Stengers onderzocht waarom de Belgische overzeese emigratie zo beperkt bleef. Als reden schoof hij de interne migratie en de emigratie naar Frankrijk naar voren. Het uitblijven van de overzeese emigratie was volgens hem ook te wijten aan een gebrek aan organisatie (Stengers, 1978, 45-60). De vergelijkende studie van Annabelle Nuytens toonde aan dat de crisis van de jaren 1840-1855 in Ierland voor een ware exodus zorgde, terwijl deze in België uitbleef. De bevindingen van Nuytens wijzen eveneens een gebrekkige organisatie aan (Nuytens, 1995). In Ierland en Duitsland werden al zeer vroeg liefdadigheidsinstellingen opgericht die de emigranten begeleidden en beschermden, terwijl deze in België met uitzondering van de Sint-Raphaëlsgenootschap in 1887 uitbleven (Nuytens, 1995; Feys, 2003).

In dit artikel wordt de houding van de regering ten opzichte van de Belgische emigratie tijdens de crisisjaren geanalyseerd. Er wordt nagegaan in welke mate de autoriteiten een rol speelden in de organisatie van de emigratie. De periode tussen de vorming van de eerste homogene liberale regering onder leiding van Rogier tot aan de niet-interventiepolitiek uitgesproken door Vilain XIII in 1856 staat hier centraal. In welke mate beschouwde de Belgische regering emigratie als mogelijke oplossing voor de crisis? Speelde ze een rol in de organisatie ervan? Wat leidde tot de niet-interventiepolitiek vastgelegd door Vilain XIII in 1856?

Linda Maesens bestudeerde de regeringsbemoeiing met betrekking tot de emigratie naar Latijns-Amerika via Antwerpen (Maesens, 1978). Deze studie

belicht voornamelijk de wetten, KB's en andere maatregelen die de regering stemde om de emigratiestroom via de haven te reguleren. De houding van de regering ten opzichte van de Belgische emigratie komt hierin nauwelijks aan bod. Enkel Luc Schepens beschreef summier de houding van de regering tegenover de emigratie tot de Eerste Wereldoorlog (Schepens, 1973, 93-108). Dit artikel gaat hier dieper op in. Het concentreert zich op het belangrijkste scharnierpunt voor het Belgische emigratiebeleid, namelijk de niet-interventiepolitiek vastgelegd door Vilain XIII, toenmalig minister van Buitenlandse Zaken, op 7 april 1856. Wat was de aanleiding voor dit standpunt? Het artikel is gebaseerd op een licentiaatverhandeling geschreven onder leiding van Eric Vanhaute.¹ De correspondentie van de minister van Buitenlandse Zaken met lagere autoriteiten, andere ministeries en consuls in het buitenland vormden de belangrijkste bron voor deze studie.

1. DE AANLOOP TOT DE ACTIEVE EMIGRATIEPOLITIEK NAAR DE VERENIGDE STATEN

Door de ondertekening van de XXIV artikelen erkende Willem I de Belgische onafhankelijkheid. Het verdrag garandeerde het jonge België de nodige zelfstandigheid. Deze erkenning zorgde er tevens voor dat de blokkade die sinds 1585 de handel via de Antwerpse haven belemmerde, opgeheven werd. Tussen 1830 en 1839 bemoeilijkten Nederlanders de vaart van de Westerschelde, wat de Antwerpse haven grote schade berokkende (Blom & Lamberts 1995, 255). De blokkades werden omgezet in een tolgebonden Scheldevaart. De Belgische overheid besliste om deze tol aan alle schepen, behalve de Nederlandse, terug te betalen om de opgang van de haven te steunen (Hancke & Himler, 1993).² Het verdrag opende nieuwe handelsperspectieven voor Antwerpen. De emigrant handel was één van deze perspectieven. De Europese overzeese emigratiestroom kwam op gang na de nederlaag van Napoleon te Waterloo in 1815. In Bremen, Le Havre en in mindere mate Amsterdam spoelden mensen aan uit Zuidwest-Duitsland die zich naar de V.S. wilden begeven. Ze vonden plaats op zeilschepen die uit de omgekeerde

¹ Feys (2003): in deze studie werd de invloed van de regering op de Belgische emigratie naar de V.S. tot aan de Eerste Wereldoorlog geanalyseerd.

² Met de economische bloei van Antwerpen begon de terugbetaling van de tolgelden zwaar door te wegen op het budget van de regering. In 1863 bereikten de Belgische en Nederlandse regering een akkoord over de afkoopsom voor de vrije scheepvaart op de Schelde.

richting voornamelijk katoen en tabak vervoerden (Walker, 1964). Vele schepen vertrokken vanaf het begin van de negentiende eeuw tot de opkomst van de emigrantenhandel in ballast vanuit het Europese vasteland terug (Engelsing, 1961, 49).³ De Amerikaanse autoriteiten zagen emigranten die niet tot de categorie van 'paupers' of 'ex-convicts' behoorden graag komen om de "nieuwe" binnenlandse gebieden te bevolken. De landverhuizer vormde een zeer lucratieve handelswaar. Er ontwikkelde zich een systeem waarbij een expediteur de tussendekruimte op zeilschepen van reders charterde. Hij zorgde voor de nodige emigranten via een netwerk van emigratieagenten en onderagenten die zowel in de haven als in de emigratieregio's zelf vervoersbewijzen verkochten waarop zij een commissie verdienden. De stijgende concurrentie tussen expediteurs, emigratieagenten en onderagenten onderling stimuleerde nieuwe vertrekken (Brattne, 1972; 1973). Deze emigratiestroom naar de V.S. hield tot aan de Quota Act van 1921 aan.⁴

In 1838 ontving het ministerie van Buitenlandse Zaken een nota van baron Désiré Behr over de emigratiebeweging naar Amerika via Bremen.⁵ Behr onderzocht hoe de Duitse havenstad de overtocht van landverhuizers organiseerde. In zijn rapport kaartte hij de mogelijkheid aan om Duitse emigranten via Antwerpen te vervoeren. De baron onderstreepte de veelbelovende perspectieven die met deze transporten verbonden waren.⁶ Dankzij de handel in emigranten floreerde het zakenleven in Bremen. Tot de jaren 1830 gebeurde het leeuwendeel van de handel tussen Bremen en de V.S. onder Amerikaanse vlag. Omdat het belang van de handel in emigranten na de jaren 1830 het belang van de handel in katoen en tabak overtrof, namen de reders en handelaars van Bremen de controle op de transatlantische route tussen Bremen en de V.S. over. De controle op de katoen en tabakshandel lokte op zijn beurt

³. De Amerikaanse en Engelse reders profiteerden van de Napoleontische Oorlogen om zich een steeds groter deel van de wereldhandel toe te eigenen ten koste van de havens en reders op het Europese vasteland. Tijdens de jaren 1820 kende deze evolutie haar hoogtepunt. In Bremen bijvoorbeeld daalde de import met 30% tussen 1821 en 1824. De export vanuit de Duitse haven bedroeg slecht 1/3 van de totale import. Van de 1236 schepen die in 1821 in Bremen aanmeerden, werden slechts 455 schepen beladen met goederen voor de terugvaart. De rest verliet de haven in ballast. Tot 1830 kwamen dubbel zoveel schepen vanuit de V.S. in Bremen toe dan dat er vanuit de Duitse haven in omgekeerde richting vertrokken. De doorbraak van de emigrantenhandel tijdens de jaren 1830 betekende een ommekeer voor de Duitse haven.

⁴. De Quota Act hield in dat vanaf dat moment per jaar niet meer landverhuizers van een bepaalde nationaliteit het land binnen mochten dan 3% van het totaal aantal dat op dat moment in de V.S. verbleef.

⁵. Op het document ontbreekt de functie van de baron, maar alles laat vermoeden dat hij ergens in de regio als consul fungeerde.

⁶. AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. I, Émigration 1834-1848: Nota van 5/4/1838 van Behr gericht aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

nieuwe industrieën naar de stad (Engelsing, 1961). Het rapport van Behr overtuigde de toenmalige minister van Binnenlandse en Buitenlandse Zaken Bartholomeus de Theux van de noodzaak om wetten te stemmen om dit voor Antwerpen te regulariseren (Spelkens, 1976, 57-58). De gouverneur van Antwerpen, de Brouckère stelde samen met de Antwerpse Kamer van Koophandel een Koninklijk Besluit op waarin voornamelijk de voedselbevoorrading, de inspectie van de schepen en de gezondheidsnormen aan bod kwamen. De goedkeuring ervan werd echter op de lange baan geschoven (*Ibid.*, 58). Dit uitstel kwam er ongetwijfeld onder druk van de emigratieagenten en expediteurs die regels en restricties op de handel zoveel mogelijk probeerden tegen te werken (Stevens, 1983, 7).

In 1840 kende het parlement een subsidie toe om voor een vaste verbinding tussen Antwerpen en New York te zorgen (Verthe, 1983, 26). Het aantal Duitsers dat via Antwerpen naar de 'Nieuwe Wereld' emigreerde, groeide. In 1841 staken 3792 emigranten via Antwerpen de grote plas over. Een jaar later steeg het aantal tot 4240.⁷ Op aandringen van de gouverneur van Antwerpen, de Brouckère, ondertekende de koning het Koninklijk Besluit in 1843. Hiermee werd de basis gelegd voor Antwerpen om zich als emigratiehaven te profileren (Spelkens, 1976, 62). De regering zou in samenwerking met de Antwerpse autoriteiten proberen zoveel mogelijk emigranten naar de Antwerpse haven te lokken. Ze oefende druk uit om de spoorlijn tussen Antwerpen en Keulen zo snel mogelijk af te werken.⁸ De regering onderhandelde tevens met de spoorwegmaatschappij om landverhuizers een korting toe te kennen. In 1843 kende de directie van de spoorwegen het gratis transport van de bagage toe aan Duitse emigranten die op weg naar Amerika, België doorkruisten.⁹ Drie jaar later verkregen deze emigranten 30% korting op het treinticket. De 'Navigatie Commissie' had aangestuurd op 50% korting, maar dat zou het transport voor de spoorwegen verlieslatend maken.¹⁰

De Belgische consuls te Frankfurt, Nürnberg, Kassel, Leipzig en Keulen zorgden ervoor dat het Koninklijk Besluit in deze regio's publiek bekend

⁷ AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2946, dl. III, Renseignements et documents fourni à la commission du travail 1886: Tableau du mouvement de l'immigration en Belgique et l'émigration de Belgique 1841-1884.

⁸ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 273, dl. I, Landverhuizers-kolonies 1817-1850: Brief van de gouverneur van Antwerpen aan de minister van Buitenlandse Zaken 22/6/1842.

⁹ AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. I, Émigration 1834-1848: Brief van de directeur der spoorwegen aan Goblet 9/12/1843.

¹⁰ AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. I, Émigration 1834-1848: Brief van de minister van Buitenlandse Zaken aan de gouverneur van Antwerpen 25/6/1846 en AGR, I 160: *Archives du Ministère de la Justice: Administration de la sûreté publique du Régime français à 1914*, nr. 272, Transports par chemin de fer à prix réduits.

geraakte. De consuls publiceerden het KB in lokale kranten om Antwerpen als emigratiehaven te promoten.¹¹ Hun hulp zou later meermaals ingeroepen worden om lastercampagnes tegen de Antwerpse haven te ontcrachten. De concurrentiestrijd met andere emigratiehavens als Liverpool, Le Havre, Rotterdam, Hamburg en Bremen was hard. In de Duitse pers verschenen regelmatig artikels die misbruiken en wantoestanden in de Belgische haven aan de kaak stelden. Sommige beschuldigingen hadden een grond van waarheid, andere waren totaal uit de lucht gegrepen. De bedoeling was om de haven in diskrediet te brengen en de landverhuizers naar de eigen havens te dirigeren. Om misbruiken tegen te gaan en geruchten de kop in te drukken, stelde de regering de vroegere kabinetssecretaris van de Antwerpse gouverneur, Jacques-François Thielens, aan als emigratie-inspecteur (Everaert, 2002, 10). Hij stond in voor de bescherming van de belangen van de emigranten en het behandelen van hun klachten. De landverhuizers konden er tevens terecht voor allerhande informatie. Met de aanstelling van Thielens was Antwerpen de eerste emigratiehaven die een emigratie-inspecteur had, aangewezen door de regering (Maesens, 1978, 64).

De Duitse '*Auswanderung*' via Antwerpen en de daaraan verbonden commerciële voordelen droegen bij tot het sensibiliseren van de Belgische regering voor emigratie. De Duitse emigratie wekte de interesse om landgenoten aan te moedigen te emigreren en landbouwkolonies op te richten. De opdracht die minister van Buitenlandse Zaken J.A. Goblet in 1844 aan baron Auguste Vanderstraeten-Ponthoz gaf, is hiervan een bewijs. Het ministerie had reeds in 1842 de opdracht aan een zekere Deconinck gegeven om een exploratiereis te ondernemen doorheen de V.S. Hij moest de mogelijke commerciële voordelen van het land onderzoeken.¹² Nu kwam de nadruk te liggen op de mogelijkheden die het land aan immigranten bood en de repercussies die de emigratie zou hebben op de Belgische industrie.¹³

In 1845 leverde Vanderstraeten-Ponthoz, gezantschapssecretaris te Washington, een rapport af dat decennia lang als referentiewerk zou dienen.¹⁴ De baron oordeelde dat het noordwesten van de V.S. door het gunstige klimaat, de vruchtbare gronden en de bestaande waterwegen de emigrant de grootste slaagkansen garandeerde. Bovendien verleenden de Amerikaanse

¹¹ AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. I, Émigration 1834-1848: Brief Goblet aan Mulhens 18/4/1844.

¹² AMBZ, *Catalogue par matières*, Missions et explorations, nr. 2013, 1838-1895.

¹³ AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. I, Émigration 1834-1848: Brief van Goblet aan Vanderstraeten-Ponthoz 15/4/1844.

¹⁴ AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. I, Émigration 1834-1848: Vanderstraeten-Ponthoz, *Rapport sur un voyage d'exploration dans les États-Unis d'Amérique du Nord*, 1845, 195p.

autoriteiten de mogelijkheid om na vijf jaar het Amerikaanse burgerschap te bekomen. Hiermee verwierf de immigrant politieke rechten en de kansen om zijn sociale positie te verbeteren. Iedereen kon zich grond toe-eigenen, aldus Vanderstraeten-Ponthoz. De baron maakte duidelijk dat veel minder kapitaal nodig was dan in Europa om een welvarende positie uit te bouwen, maar waarschuwde dat zolang je er niet over beschikte, je in een ellendige situatie bleef leven. Hij adviseerde de Belgen om in groep te emigreren, agglomeraties te vormen en zich in de nabijheid van de 'frontiersteden' te vestigen.¹⁵ Daar zouden zich nieuwe, veelbelovende markten vormen. De baron voorspelde dat de Belgische emigratie maar een geringe impact zou hebben op de nationale industrie. De immigranten in de V.S. verbruikten weinig producten waarin ze zelf niet konden voorzien. De Amerikaanse protectionistische politiek bemoeilijkte de import vanuit het vaderland. De grootste belemmering om de nationale handel en industrie door middel van emigratie naar de V.S. aan te zwengelen ging uit van de omvangrijke Duitse en Britse agglomeraties die er al aanwezig waren. De Belgen zouden nooit met dergelijke getallen emigreren, die zouden toelaten met beide bevolkingsgroepen te rivaliseren. Deze groepen waren groot genoeg om de Amerikaanse autoriteiten te beïnvloeden betreffende hun handelspolitiek, de Belgische niet.

Vele voorspellingen van Vanderstraeten-Ponthoz zijn uitgekomen. Dit bewijst dat hij een uitstekend inzicht had in de situatie. Hij stelde dat aangezien Amerika zich afsloot voor Europese producten, de emigranten de ideale en meest rendabele lading voor rederijen vormden. Hij voorspelde dat door de groeiende concurrentie tussen de expediteurs de prijs voor de overtocht drastisch ging dalen. Deze expediteurs huurden agenten in om tickets te verkopen, waarop ze een commissie kregen. Ze waren erop uit zoveel mogelijk tickets te verkopen zonder rekening te houden met het welzijn van de emigrant. De baron wees op de noodzaak om verenigingen op te richten die de landverhuizers zouden beschermen. Vanderstraeten-Ponthoz meende dat Amerika snel maatregelen zou moeten nemen om de immigratiestroom af te remmen omdat deze buiten proporties zou groeien. De geschiedenis gaf de baron op al deze punten gelijk. Wel moet gezegd worden dat de Amerikaanse autoriteiten pas veertig jaar later maatregelen troffen om de immigratie te beperken.

¹⁵ Deze steden kwamen tot stand bij de kolonisatie van het binnenland van de V.S. die ook wel de 'grote trek naar het westen' wordt genoemd. Het zijn de belangrijkste binnenlandse agglomeraties waarlangs de pioniers passeerden voor ze zich verder westwaarts vestigden. In 1843 waren Cleveland, Toledo, Detroit, Green Bay, Milwaukee, Chicago, Pittsburgh, Wheeling, Cincinnati, Saint-Louis en Buffalo de belangrijkste.

Over de tussenkomst van de regering sprak Vanderstraeten-Ponthoz zich niet uit. Hij stelde wel dat er een tijd zou komen dat een deel van de Belgische bevolking zou emigreren door gunstige toekomstperspectieven die Noord- en Zuid-Amerika boden. Deze beweging kon niet afgeremd worden. De regering moest voorbereidingen treffen om deze beweging zo goed mogelijk op te vangen en te sturen.

Het rapport van de baron verscheen op het moment dat de grote plattelands crisis in Vlaanderen zorgwekkende proporties aannam. De korte regeringsperiodes van de unionistische regering Van de Weyer (juli 1845-maart 1846) en de katholieke regering de Theux-Malou (maart 1846-augustus 1847) illustreren de groeiende instabiliteit die deze periode kenmerkt. De crisis hield aan. De overtuiging groeide dat de grote bevolkingsdichtheid in België een voornaamste oorzaak was voor de crisis. Het boek van de priester Pierre Hansen (1849) *Des questions relatives à l'émigration aux Etats-Unis d'Amérique du Nord: situation de Belgique en 1849 et moyens d'améliorer* illustreert deze stelling. Dat de import van voedingswaar ruimschoots de export oversteeg, bewees volgens hem dat België niet in staat was zijn inwoners op voldoende wijze te voeden. Emigratie werd meer en meer als oplossing voor de crisis naar voren geschoven. Deze gedachte leefde vooral sterk in liberale kringen die emigratie als een stimulerende factor voor de economie beschouwden. Voor de liberalen vormde de oprichting van kolonies een economische noodzaak. De kolonies zouden immers nieuwe afzetmarkten creëren, wat de Belgische industrie zou stimuleren. Ze geloofden ook dat de emigranten altijd hun banden met het vaderland zouden behouden. Deze landverhuizers konden fungeren als tussenschakel voor het promoten van Belgische producten in het buitenland. Onder de katholieken leefde eerder de overtuiging dat de oplossing in eigen land moest gezocht worden. De publicatie van Hansen toont wel aan dat niet alle katholieken dezelfde mening erop nahielden.

De eerste homogeen liberale regering onder leiding van Charles Rogier kwam aan de macht van augustus 1847 tot eind september 1852. Aanvankelijk legde Rogier de nadruk op interne migraties (Schepens, 1973, 72). Al vlug stuurde hij zijn mening bij door tevens de emigratie te stimuleren op basis van de cijfers met betrekking tot de bevolkingsdichtheid en het aantal behoeftigen per provincie:

"Les chiffres indiquent d'une manière frappante combien il importe de chercher à déplacer une partie de la population surabondante des Flandres. Ce déplacement peut se faire par moyen d'une colonisation intérieure si bien que extérieure. Dans la pensée du gouvernement une émigration peut être tentée à titre d'essai sous la direction et la garantie de l'autorité publique. Vers quelles contrées la colonisation

extérieure doit-elle se diriger? La où il y a le plus de similitudes de climat avec la Belgique".¹⁶

Op 23 maart 1849 legde Rogier, net zoals in 1847, een wetsontwerp op tafel om een speciaal krediet ter bestrijding van de crisis te bekomen. Na felle discussies maakte het parlement 1.000.000 fr. vrij. Een deel van het budget ging naar het stimuleren van de emigratie naar het buitenland (Chambre de représentants, 1852, 2-4).

Sceptici ten opzichte van de oprichting van een kolonie baseerden zich vooral op de mislukking te Santo Thomas de Guatemala. De koning en de regering hadden vanaf de late jaren 1830 voorstellen uit de meest diverse hoeken van de wereld ontvangen om ergens een kolonie op te richten. Dit gebeurde uit economische beweegredenen zoals hierboven geschetst, maar ook uit politieke overwegingen. Leopold I koesterde de hoop om zo snel mogelijk gebiedsuitbreiding te boeken. In Europa was dit nagenoeg uitgesloten waardoor naar overzeese gebieden werd uitgekeken. Uit de vele voorstellen viel de keuze uiteindelijk op Santo Thomas de Guatemala (Van den Bosche, 1997). De Belgische autoriteiten steunden het project, maar het liep snel uit op een fiasco. Deze mislukking kwam er voornamelijk door de aarzeling van het bestuur om de nederzetting als handelsfactorij of als landbouwkolonie te organiseren; de verkeerde keuze van de kolonisten; het verzuken van de kolonisten om hun contract na te leven; de bemoeienis van de koning in de benoemingen; de aanwezigheid van Belgische militairen en de relaties van wederzijds wantrouwen met de Guatemalteekse overheid (Stols, 1999, 234). Het overlijden van 211 van de 871 kolonisten aan een tropische ziekte op anderhalf jaar tijd (1845-1846) schrikten vele Belgen voor emigratie af (Schepens, 1973, 88). Het tropisch klimaat werd naar voor geschoven als reden voor het falen van de kolonie. De kolonie herstelde nooit van deze klap, maar ze zou pas in 1856 officieel opgedoekt worden.

Zoals het rapport van Vanderstraeten-Ponthoz aantoonde, bestond reeds begin jaren 1840 interesse om een landbouwkolonie in de V.S. op te richten. De uitvoering van het plan bleef oorspronkelijk uit vanwege politieke motieven. Vele voorstanders van emigratie koesterden de hoop om een onafhankelijke kolonie op te richten. Als dit niet kon, moesten landbouwkolonies opgericht worden in, en de emigratiestroom gedirigeerd worden naar kleine landen waar op termijn de Belgische emigranten uitzicht hadden op politieke inspraak. Dit perspectief bood de oprichting van een landbouwkolonie in de

¹⁶. AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2946, dl. III, Renseignements et documents fourni à la commission du travail 1886: Brief van Rogier aan de provinciegouverneurs, s.d.

V.S. door de grote Ierse, Engelse en Duitse bevolkingsgroepen niet. Al snel werd duidelijk dat de morele en financiële verantwoordelijkheden bij de oprichting van een onafhankelijke kolonie niet te overzien waren. Door de mislukking van Santo Thomas de Guatemala kregen deze politieke aspiraties een zware deuk. Tijdens de zwaarste jaren van de crisis zouden de politieke beweegredenen moeten plaatsmaken voor economische en demografische motieven.

2. NEW FLANDERS: DE OPLOSSING VAN ROGIER EN DE HAM VOOR DE OVERBEVOLKING IN VLAANDEREN¹⁷

Reeds onder de regering de Theux-Malou werden plannen uitgewerkt voor de oprichting van een agrarische kolonie in de V.S. Een deel van de arme bevolking kon op deze manier geëxpatriëerd worden. De kolonie moest dienen als voorbeeld om zo gemeenten, liefdadigheidsinstelling en ondernemingen aan te sporen hetzelfde te doen.¹⁸ Over de plaats waar de kolonie precies moest opgericht worden, waren de meningen verdeeld. De minister, Bartholomeus de Theux had een uitgesproken voorkeur voor de staat Missouri. De staat maakte deel uit van de streek die Vanderstraeten-Ponthoz aanbevolen had. Bovendien diende de oudere broer van de minister, Theodore de Theux, in deze regio als missionaris. In 1846 overleed de missionaris.¹⁹ Waarschijnlijk koos de minister die streek als soort erebetoon aan zijn oudere broer. De regering de Theux viel vroegtijdig waardoor het project niet doorging.

Charles Rogier bouwde voort op het idee van de Theux. Ook hij liet demografische overwegingen voorgaan op politieke en ook economische motieven bij het uitkiezen van de locatie. De kolonie moest soelaas bieden voor de groeiende behoeftige bevolking in België. Uit de ervaring van Santo Thomas de Guatemala leerde men dat het klimaat de belangrijkste factor vormde voor het welslagen van het project. De voorkeur ging naar een streek met gelijkaardige klimatologische omstandigheden als in het vaderland. Het

¹⁷. Onderzoek naar deze kolonie gebeurde zeer waarschijnlijk reeds door Gudrun Van Branden onder leiding van professor Everaert, in: *Belgische uitwijking en landbouwkolonisatie naar de Verenigde Staten en Texas 1840-1880*. Deze licentiaatsverhandeling van Gudrun Van Branden is nergens meer op de Universiteit van Gent te vinden. Pogingen om de promotor te contacteren bleven onbeantwoord. Daarom zijn hier geen verwijzingen naar dit werk te vinden.

¹⁸. AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850), Brief van Rogier aan d'Hoffschmidt de Resteigne 18/9/1848.

¹⁹ <http://users.skynet.be/pater.de.smet/index.htmlpj-3/pagina130.htm>

advies van Napoléon Beaulieu, hoofd van het Belgische gezantschap te Washington, werd ingeroepen. Zijn voorkeur ging naar een onafhankelijk gebied of een nog jonge staat. Beaulieu schoof Peru naar voor.²⁰ Mocht de regering toch beslissen om de kolonie in de V.S. op te richten, gaf hij drie mogelijkheden. De regering kon in Missouri op eigen initiatief een landbouwkolonie opstarten of kon dat doen in West-Virginia dat goede perspectieven bood voor de veeteelt. Tenslotte kon de regering onderhandelen met de "Amerikaanse Vereniging voor de Kolonisatie van Sainte-Marie".²¹ Een vertegenwoordiger van deze vereniging, een zekere Belcke, had intussen contact opgenomen met Rogier. Deze vereniging had op enkele jaren tijd in Elk County, Pennsylvania, een bloeiende kolonie opgezet, waar 2600 Duitse en Ierse families hun intrek hadden genomen. Belcke bood 10.000 acres aan 2 dollar per acre aan. De vereniging beloofde tevens te zorgen voor de aanwezigheid van een priester en de bouw van kerken en scholen. Belcke, professor aan de universiteit van Maryland, stelde een proefproject met honderd families voor.²²

De druk op Rogier om iets te ondernemen nam toe. Leopold I drong aan bij Rogier om in samenwerking met de bureaus van weldadigheid arme families naar Pennsylvania te verschepen.²³ De minister van Buitenlandse Zaken, Constant d'Hoffschmidt de Resteigne wees op het feit dat aan de emigratie hoge kosten verbonden waren. Hij stelde dat indien de regering zich engageerde, ze dit beter op een grootschalige manier deed:

"La colonie devrait être susceptible à recevoir un nombre illimité d'émigrants et pourrait en même temps servir de lieu de déportation. En appliquant ce système on pourrait modifier le régime général actuel, ce qui paraît fort désirable tant pour le rapport moral que pour le rapport économique et l'on trouverait ainsi une compensation aux sacrifices faits par l'état. L'opinion publique aussi se prononce de telle façon sur l'émigration et il serait très difficile au gouvernement de ne pas tenter quelque chose".²⁴

²⁰ AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. I, Émigration 1834-1848: Brief van Beaulieu aan de Theux 22/6/1847.

²¹ AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. I, Émigration 1834-1848; Brief van Beaulieu aan d'Hoffschmidt de Resteigne 15/7/1848.

²² AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van Rogier aan d'Hoffschmidt de Resteigne 19/7/1848.

²³ AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van Leopold I aan d'Hoffschmidt de Resteigne 24/7/1848.

²⁴ AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van d'Hoffschmidt de Resteigne aan Rogier 2/8/1848.

Dit citaat toont aan dat er niet meer getwijfeld werd aan de noodzaak om een deel van de arme bevolking te helpen emigreren. d'Hoffschmidt de Resteigne alludeert hier tevens op de mogelijkheid om een deel van de ongewenste bevolking weg te sturen. De emigratie van een zo groot mogelijk aantal armen moest voorrang krijgen op mogelijke winsten die ze uit de kolonie konden halen.

d'Hoffschmidt de Resteigne en Rogier besloten om de consul-generaal te New York, A. Moxhet en de bureauchef voor Vlaanderen bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, Victor De Ham op exploratiereis te sturen.²⁵ Onder de regering de Theux werd De Ham belast met de zaken die emigratie aanbelangen. Rogier sloot intussen al een voorakkoord af met Belcke, de vertegenwoordiger van de "Amerikaanse Vereniging voor de Kolonisatie van Sainte-Marie", voor de aankoop van 10.000 acres grond.²⁶ De conclusies van beide heren over Sainte-Marie bleken weinig overeen te stemmen. Moxhet twijfelde aan de vruchtbaarheid van de gronden. Op basis van commerciële redenen stelde hij voor om de aandacht te concentreren op projecten in Centraal of Zuid-Amerika.²⁷ Onder een deel van de voorstanders van de emigratie werd de V.S. als een te duchten concurrent voor de Belgische industrie aanzien. Ze vreesden dat emigratie naar de V.S. een negatieve invloed zou hebben op de Belgische industrie.

De Ham daarentegen toonde zich zeer enthousiast over zijn reis naar de V.S. Hij schreef er zelfs een boek over: *Conseils à l'émigrant Belge*, waarin de invloed van het rapport van Vanderstraeten-Ponthoz duidelijk merkbaar is. De gebieden tussen de 37ste en 45ste breedtegraad prees De Ham aan omwille van het klimaat, de goedkope gronden en de geloofsvrijheid. De Belgen moesten het voorbeeld van Duitse emigranten volgen door in groep te emigreren naar de oudere oostelijke staten om er kolonies te stichten (De Ham, 1849, 39).

Door deze tegenstrijdige rapporten besloot Rogier het advies van het 'Raadgevend comité voor de belangen van Vlaanderen', voorgezeten door de Mérode, in te roepen. Het comité keurde het project af (Schepens, 1973, 101). Dit verplichtte Rogier om het voorakkoord voor de aankoop van 10.000 acres grond dat hij al met Belcke had afgesloten, te ontbinden. Het negatief advies had het einde van het project moeten betekenen, maar het blinde vertrouwen

²⁵. AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van Rogier aan d'Hoffschmidt de Resteigne 14/8/1848.

²⁶. AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2030, Notes du Baron Lambermont sur les tentatives belges d'émigration et de colonisation p. 32.

²⁷. AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van Moxhet aan d'Hoffschmidt de Resteigne 9/11/1848.

van De Ham in het succes van dergelijke onderneming en de vastberadenheid van Rogier om iets te ondernemen beslisten daar anders over.

Daags nadat Rogier het contract met Belcke opzegde, ondertekende hij een andere overeenkomst met De Ham. Het contract stelde dat De Ham zich met zijn familie en vijftig Vlaamse emigranten in Sainte-Marie ging vestigen. Hij zou instaan voor het transport van New York tot de kolonie en elke familie te voorzien van 25 acres grond, materialen voor de constructie van een blok-huis, meubilair, landbouwwerktuigen, een koe, een varken, zaaigoed en voedsel tot aan de eerste oogst.²⁸ Jaarlijks zouden vijftig Vlamingen naar de kolonie emigreren. Tenslotte beloofde De Ham een kerk te bouwen en een Vlaamse priester te zoeken. Rogier zorgde van zijn kant voor het transport van de emigranten tot New York. De minister maakte een budget van 70.000 fr. vrij dat hij in schijven aan De Ham zou uitkeren. Op termijn moest 45.000 fr. terugbetaald worden.²⁹ Het geld kwam van het speciaal krediet van 1.000.000 frank ter bestrijding van de crisis.

Op zeven september 1849 vertrok De Ham met zijn gevolg aan boord van de Lorena vanuit Antwerpen. Door de slechte weersomstandigheden kwam het schip pas na 103 dagen in New York aan.³⁰ Hierdoor slaagde De Ham niet in zijn opzet om de kolonie in de herfst te bereiken. In volle winter moest De Ham in een sterk bebost gebied zijn kolonie, dat hij New Flanders noemde, opstarten. De ontginning van de gronden liep heel wat vertraging op.³¹ In zijn rapport van 1850 klaagde hij over de geringe werklust van de kolonisten. Ook het gedrag van sommige personen bemoeilijkte zijn taak. De Ham getuigde dat bij zijn terugkomst van een reis om materialen te verschaffen, hij de meeste kolonisten in dronken toestand aantrof. Eén van hen, Oesselaere uit Beernem, werd uit de kolonie verbannen. Hij had de vrouw en dochter van De Ham bedreigd en een poging ondernomen om zijn huis in brand te steken. Het grootste probleem van de kolonieleider was dat sommige kolonisten zich elders gingen vestigen:

"Les familles Van Peteghem et Baert, composées de sept personnes et quatre célibataires, Verheust, Van den Broecke et les frères Ghyslein, ont ouvert l'oreille aux suggestions intéressées de quelques propriétaires Américains des environs et ont quitté successivement New Flanders en dépit des contrats qui les liaient. A leur

²⁸. Eén acre komt overeen met 40 are.

²⁹. AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Contract afgesloten tussen Rogier en De Ham op 28/7/1849.

³⁰. AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief aan d'Hoffschmidt de Resteigne 1/10/1849.

³¹. AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van d'Hoffschmidt de Resteigne aan Rogier 24/12/1849.

embauchement (!) ont leur avait promis une habitation toute préparée, 50 acres de terres, des vivres et des salaires élevés. [...] les habitudes de mendicités, après laquelle est difficile tout travail".³²

Er heerste een grote concurrentie tussen de grondspeculanten om hun landen te bevolken. Vele Belgische kolonisten gingen in op aantrekkelijke voorstellen van de speculanten ondanks de contracten die hen aan Sainte-Marie bonden. Met deze contractbreuk verloor De Ham de hoop om het geleende geld van de Belgische regering van hen terug te vorderen.

Op dat moment publiceerde Jean-Louis Cartuyvels het boek *Aux émigrants belges. Colonie de Sainte-Marie canton d'Elk dans l'état de Pennsylvanie* (1850). Cartuyvels, een Belgische priester die al elf jaar in de V.S. woonde, bleek directeur en mede-eigenaar van Sainte-Marie te zijn. Dit verklaart mede waarom de vereniging zich naar de Belgische regering wendde. In het boek stelt de priester zich op als een waar patriot die soelaas wilde bieden aan de toenemende armoede in België. Hij prees het initiatief van de Belgische regering en de koning met de oprichting van de kolonie. Volgens Cartuyvels floreerde de kolonie van De Ham. Hij wilde dergelijke initiatieven stimuleren en Belgen aansporen te emigreren.

In overleg met Rogier gaf d'Hoffschmidt de Resteigne de opdracht aan H. Bosch, zaakgelastigde te Washington, om zich van de situatie ter plaatse te vergewissen. Zijn rapport liet op zich wachten.³³ Rogier besloot in afwachting om een groot deel van de vierde schijf van 15.000 fr. aan De Ham uit te betalen.³⁴ Hij stuurde tevens elf nieuwe Belgen die de gedeserteerde kolonisten moesten vervangen.³⁵ De inspanningen van Rogier volstonden niet om de kolonie te redden. De Ham drong aan om extra fondsen te bekomen. Noch Rogier, noch d'Hoffschmidt de Resteigne beschikten over een budget die hen toeliet extra geld voor de kolonie vrij te maken. De zending van een tweede groep van vijftig landverhuizers bleef uit. Op het einde van 1851 zat De Ham financieel aan de grond. Slechts acht kolonisten bevolkten nog de kolonie (*Annales Parlementaires*, 1855-1856, 1054-1060). De Ham verloor elke hoop om het geld van de kolonisten terug te vorderen. De 'Amerikaanse vereniging

³². AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Rapport van De Ham aan d'Hoffschmidt de Resteigne, 16/7/1850.

³³. AMBZ, *Catalogue par matières*, Renseignements Économiques, nr. 4094, dl. II, Expédition Bosch 1849-1852.

³⁴. AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van Rogier aan De Ham 3/4/1851.

³⁵. AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van Rogier aan d'Hoffschmidt de Resteigne, s.d.

voor de kolonisatie van Sainte-Marie' legde beslag op de gronden die De Ham nooit volledig afbetaalde. Hiermee verloor de Belgische regering elke hoop om nog iets van haar investering terug te zien. De mislukking te Sainte-Marie en de financiële kater dat de kolonie veroorzaakte, zullen later door sceptici gebruikt worden tijdens debatten over de houding van de Belgische regering tegenover emigratie.

Moxhet schreef dit falen toe aan de keuze van de kolonisten.³⁶ Een zekere Garner die in de buurt woonde, weet het falen aan de onbekwaamheid van De Ham om dergelijke kolonie te leiden. Vooral de aankomst in volle winter zonder echte voorbereidingen zorgde ervoor dat het eerste jaar volledig verloren ging.³⁷ De belangrijkste factor wees De Ham waarschijnlijk zelf aan. Door het feit dat andere speculanten de kolonisten weglokten werd de ontwikkeling van de kolonie sterk belemmerd. Bovendien beschikte hij niet over middelen om de kolonisten te verplichten hun contract uit te doen. Machteloos moest hij toezien hoe de kolonisten geleidelijk aan door aantrekkelijke aanbiedingen weggelokt werden.

Rond dezelfde periode vonden enkele gelijkaardige ondernemingen plaats waarin de autoriteiten al dan niet een aandeel in hadden. In 1847 besloot P. Dirckx Eeklo te verlaten en begaf hij zich samen met een aantal mensen van de streek naar de V.S. om er een landbouwkolonie te stichten.³⁸ Hij informeerde bij het ministerie van Buitenlandse Zaken naar mogelijke plaatsen om dit te doen. Hij kreeg een aanbevelingsbrief mee van de Belgische autoriteiten. Bij zijn aankomst in de V.S. zorgde het ministerie ook dat hij door de consul ontvangen werd. In ruil bracht Dirckx verslag uit over zijn ervaringen. Hij vestigde zich nabij de samenvloeiing van de Missouri en de Mississippi. Dirckx sprak met vele superlatieven over de regio. Hij beschreef de streek als het beloofde land voor de vele armen die in uitzichtloze armoede leefden.³⁹ De nederzetting van Dirckx kende in zijn beginjaren succes. Na 1850 verdwijnt elk spoor over verdere ontwikkelingen van deze kolonie.

Deze positieve geruchten overtuigden Maguis, Inspecteur van Bruggen en Wegen en Guinotte, secretaris van de 'Société Forestière de Bruxelles' om in het spoor van Dirckx te treden. Charles Rogier kende aan hen een subsidie van 300 fr. toe per emigrant die met hen meereisde. In totaal kwam dit neer

^{36.} AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van Moxhet aan De Brouckère 15/2/1853.

^{37.} AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van Mange aan Vilain XIII, 25/6/1855.

^{38.} AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van Deschamps aan Beaulieu 16/4/1847.

^{39.} AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van Dirckx aan d'Hoffschmidt de Resteigne 29/5/1849.

op 15.000 fr. subsidies.⁴⁰ Maguis en Guinotte richtten een landbouwkolonie op naar analogie van deze van De Ham. De emigratie-inspecteur te Antwerpen, Jacques-François Thielens, kreeg de opdracht om erop toe te zien dat hun vertrek in goede banen verliep. Hij liet zich positief uit over de keuze van de kolonisten.⁴¹ De groep vestigde zich in het dorpje Kansas binnen de staat Missouri. Kort na de aankomst begonnen sommige kolonisten te klagen over het zware werk.⁴² Velen onder hen, zoals deze te Sainte-Marie, vertrokken met de illusie er onmiddellijke voorspoed te kennen. De ontevredenheid groeide wanneer enkele weken erna een cholera-epidemie in de streek uitbrak. De cholera-epidemie was een onrechtreeks gevolg van de *Gold Rush*. Velen doorkruisten de streek op weg naar het westen en zorgden voor de verspreiding van de ziekte (Houthaeve, 2001, 212-215). Ook hier ontvluchtten de landverhuizers snel de kolonie. De 15.000 fr. die de regering hoopte later terug te vorderen, ging opnieuw verloren.

Tenslotte moet het persoonlijk initiatief van de priester Jean-Louis Cartuyvels vermeld worden. Hij stichtte New Brussels op zo'n vier kilometer van Sainte-Marie. Er bestaan enkele aanwijzingen dat Cartuyvels na zijn bezoek aan België in 1850 er zich met een tiental Belgen vestigde. Voor tien personen betaalde de Staat de overtocht met het speciale krediet van 1.000.000 fr. ter bestrijding van de crisis.⁴³ Twee jaar later kende het ministerie van Buitenlandse zaken een bijkomende subsidie van 400 fr. toe. Cartuyvels vertoefde opnieuw in België om er stalen te verzamelen van Belgische producten. Hij hoopte zo de commerciële relaties tussen België en de V.S. aan te moedigen.⁴⁴ In 1856 duikt Cartuyvels in Illinois op. Adolphe Poncelet, Belgisch consul te Chicago en op exploratiereis in de V.S., had hem ontmoet. Cartuyvels getuigde dat Sainte-Marie uiteindelijk op een mislukking was uitgemond. De gronden vergden veel te veel arbeid in verhouding tot de opbrengsten (Poncelet, 1856, 17).

⁴⁰. AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Convention conclue entre le Ministre de l'Intérieur et M.M. Guinotte, Maguis et Cie 28/1/1850.

⁴¹. PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 273, dl. II, Landverhuizers-kolonies 1850: Brief van d'Hoffschmidt de Resteigne aan Rogier 6/8/1850.

⁴². AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van Hunt aan d'Hoffschmidt de Resteigne 3/7/1850.

⁴³. Lijst bijgevoegd bij: Chambre de représentants, *Compte rendu de l'emploi du crédit extraordinaire de 1.000 000 ouvert au département de l'intérieur par la loi du 21/6/1849 séance du 5/2/1852*, Bruxelles, Imprimerie Deltombe, 1852, 41p.

⁴⁴. AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl III, Émigration 1851-1854: Brief van De Brouckère aan Cartuyvels 21/12/1852.

Het opzet van de Belgische regering om in de V.S. een succesvolle voorbeeldkolonie op te richten, faalde. De bedoeling om hiermee gemeenten en liefdadigheidsinstellingen aan te sporen hun voorbeeld te volgen werd niet bereikt. De pogingen van de Belgische autoriteiten om zich van een deel van de arme bevolking te ontdoen bleven echter niet bij deze beperkt.

3. BELGIË HELPT ZIJN BEDELAARS, OUD-GEVANGENEN EN GEVANGENEN TE EMIGREREN⁴⁵

Op de vooravond van de plattelands crisis van de jaren 1840 in Vlaanderen telde het land een vijftal bedelaarswerkhuisen. Hierin kwamen voornamelijk mensen terecht die een veroordeling voor bedelarij of landloperij hadden opgelopen. De gemeente waartoe de persoon behoorde moest opdraaien voor de onkosten. Wanneer het niet duidelijk was tot welke gemeente een persoon behoorde droeg het ministerie van Justitie deze last (Boumans, 1965, 479). Tijdens de crisisjaren steeg het aantal bedelaars in werkhuisen aanzienlijk. Door de grote voedselschaarste pleegden sommigen kleine delicten in de hoop daardoor enige tijd in bedelaarswerkhuisen en gevangnissen te belanden. Deze instellingen geraakten overbevolkt (Musschoot, 2002, 17-42). Bovendien gingen veel gemeenten gebukt onder de hoge kost die ze voor elke opgeslotene jaarlijks moesten betalen.

De stad Antwerpen bedacht een alternatief. Het gemeentebestuur betaalde met instemming van de veroordeelde tot opsluiting in een bedelaarskolonie de overtocht naar de V.S. De prijs voor de overtocht kwam ongeveer overeen met de kost voor het verblijf van één jaar in een bedelaarskolonie (Boumans, 1965, 480). De gouverneur van Antwerpen, J.T. Teichmann, reageerde zeer enthousiast op dit initiatief. Samen met de emigratie-inspecteur Thielens zou hij een netwerk opbouwen om deze praktijk op nationaal vlak te promoten. Teichmann spoorde de gemeentebesturen in zijn provincie aan om het voorbeeld van Antwerpen te volgen:

"En envoyant un reclus du dépôt la commune se débarrasse en outre d'un malheureux qui aurait immanquablement propagé la mendicité dans sa famille, elle lui ouvre une chance d'avenir et de moralisation dans un pays où le salaire est très élevé et où l'immigrant échappe à la fois à la honte de ses antécédents et à l'influence de ses compagnons de désordre. Le passage, vivre compris coûte en

⁴⁵. Dit deel is voornamelijk gebaseerd op het artikel van R. Boumans (1965, 476-515). Bij het archiefonderzoek doken enkele nieuwe elementen op.

moyenne de 160 frs. à 180 frs. par adulte, soit un peu plus qu'une année d'entretien au dépôt. Cette somme comprend les frais d'équipement et l'argent de poche nécessaire pour défrayer les premiers jours de séjour aux États-Unis. L'inspecteur d'émigration Thielens vous a déjà envoyé une brochure. Il surveille à l'embarquement des mendiants. A peine mis en liberté les mendiants se font condamner de nouveau pour être reconduit au dépôt qu'ils considèrent comme un refuge permanent. En cas d'intérêt les communes peuvent se mettre directement en relation avec monsieur Thielens".⁴⁶

Nadat Teichmann de gemeentebesturen in eigen provincie kon overtuigen, nam hij eind 1850 contact op met Charles de Brouckère, burgemeester van Brussel.⁴⁷ Ook de autoriteiten op nationaal vlak werden op de hoogte gebracht.⁴⁸ De aanleiding hiervoor was de aanvraag van zeven gedetineerden te Hoogstraeten die er op kosten van het ministerie van Justitie verbleven. De minister van Justitie Victor Tesch bracht op zijn beurt Rogier van deze praktijk op de hoogte. Teichmann probeerde beide heren te overtuigen dat het netwerk moest uitgebreid worden tot alle mensen die enige vorm van bijstand kregen.⁴⁹ Rogier vond dit geen slecht initiatief, maar wees erop dat hij het budget voor het stimuleren van de emigratie al uitgegeven had. Hij beloofde wel een nieuwe aanvraag te doen om een speciaal krediet los te krijgen. Een debat over de evaluatie van de projecten gefinancierd door het speciale krediet van 1849, liet uitschijnen dat dit ijdele hoop was. De uitgaven ten voordele van emigratie hadden nog maar weinig opgebracht. Het parlement besloot dat er duidelijke wetten moesten komen vooraleer opnieuw staatsgelden werden besteed aan het stimuleren van emigratie (Chambre de représentants, 1852, 8). Rogier schoof de verantwoordelijkheid voor het financieren van het project door naar de lokale gemeenten en weldadigheidsinstellingen. Tesch aarzelde aanvankelijk. De immigratie van 'paupers' in de V.S. was sinds 1831 verboden. Als dit voornemen aan het licht kwam, zou het voor een conflict kunnen zorgen. Uiteindelijk stemde Tesch toch toe, op voorwaarde dat het verleden van de emigranten als ex-gedetineerde in bedelaarskolonies goed geheim werd gehouden. Rogier dacht deze bedelaars eerst naar Sainte-Marie te sturen, maar aangezien het rapport van Bosch uitbleef, kwam

⁴⁶ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Bedelaarsgestichten, nr. 78, dl. I, Emigratie 1850-1855: Brief van Teichmann aan de administratie van Turnhout, s.d.

⁴⁷ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Bedelaarsgestichten, nr. 78, dl. I, Emigratie 1850-1855: Brieven van Teichmann aan de gouverneur van Brussel 31/10/1850 en aan alle Antwerpse gemeenten 4/12/1851.

⁴⁸ AGR, T O22: *Archives du Ministère de la Justice: Administration de bienfaisance et des prisons*: nr. 85, Correspondance 1850-1852, nr. 14512.

⁴⁹ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 273, dl. II, Landverhuizers-kolonies 1817-1850: Brief van Teichmann aan Rogier 5/9/1850.

hij op deze beslissing terug.⁵⁰ De Ham smeekte om dergelijke emigranten naar zijn kolonie te sturen.⁵¹ Hij beschikte niet meer over het geld om het transport van nieuwe kolonisten te financieren en zo de vele deserteurs te vervangen. Teichmann verzette zich tegen dat idee omdat een concentratie van dergelijke individuen de aandacht van de Amerikaanse autoriteiten zou kunnen trekken.⁵²

Rogier zocht zoals eerder geschetst al lang naar een doeltreffend middel om een deel van de arme bevolking te doen emigreren. De mislukte poging om een succesvolle kolonie in Sainte-Marie op te richten, had veel geld opgeslorpt. Dit belette hem om financiële steun te verlenen aan het door Teichmann opgezette netwerk. Hij gebruikte wel zijn invloed om het netwerk uit te breiden. De minister zorgde ervoor dat West- en Oost-Vlaanderen die het grootste aantal behoeftigen telden, opgenomen werden in het netwerk.⁵³ Tegen het einde van 1851 bracht Tesch alle provinciegouverneurs op de hoogte.⁵⁴ In alle provincies werd het project goed onthaald. De gouverneur van West-Vlaanderen was een radicale voorstander, maar klaagde over de rampzalige financiële toestand van zijn gemeenten. Hij smeekte de nationale autoriteiten om hulp, maar deze bleef uit.⁵⁵

Thielens nam de praktische regelingen voor zijn rekening. Hij sloot een overeenkomst met de reder Adolphe Strauss om een vaste prijs voor de overtocht te bedingen.⁵⁶ De emigratie-inspecteur regelde de aankoop van de bagage en benodigdheden die aan de landverhuizers werden meegegeven. Hij stelde ook een speciaal agent, Kiehn, te New York aan. Hij moest de emigranten van de nodige informatie voorzien en aan werk helpen. Kiehn was de zoon van de zaakwaarnemer te Antwerpen die voor het materiaal en de voed-

⁵⁰ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 274, dl. I, Landverhuizers-kolonies 1850: Brief van Tesch aan Teichmann, 10/1/1851.

⁵¹ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 274, dl. I, Landverhuizers-kolonies 1850: Brief van De Ham aan Tesch 19/5/1851.

⁵² PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 274, dl. I, Landverhuizers-kolonies 1850: Brief van Teichmann aan Tesch 24/5/1851.

⁵³ AGR, T O22: *Archives du Ministère de la Justice: Administration de bienfaisance et des prisons*: nr. 85, Correspondance 1850-1852, nr. 14512.

⁵⁴ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Bedelaarsgestichten, nr. 78, dl. I, Emigratie 1850-1855: Brief van Teichmann aan de provinciegouverneurs 25/6/1851.

⁵⁵ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 274, dl. II, Landverhuizers-kolonies 1851: Brief van de gouverneur van West-Vlaanderen aan Thielens en Rogier 16/9/1851.

⁵⁶ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Bedelaarsgestichten, nr. 78, dl. I, Emigratie 1850-1855: Contract afgesloten tussen Thielens en Strauss 2/1/1855. Op basis van de lijst opgesteld door de maritieme politie blijkt dat vorige zendingen ook bijna allemaal via Strauss gebeurden.

selvoorziening zorgde.⁵⁷ Zo voorkwam Thielens dat de bedelaars in New York bleven hangen en de aandacht van de Amerikaanse autoriteiten trokken.

Nog altijd in 1851 breidde het netwerk op een andere manier uit. Zowel oud-gevangenen als gevangenen werden erin opgenomen. In het hoger vermelde fragment uit een brief van d'Hoffschmidt de Resteigne naar Rogier uit 1849, alludeerde de minister van Buitenlandse Zaken al op deze praktijk. d'Hoffschmidt de Resteigne wilde dat bij het uitkiezen van de locatie om een kolonie te vestigen Rogier de mogelijkheid voorzag om er mensen te deporteren.⁵⁸ Sporen van gevangenen die gratie verkregen op voorwaarde dat ze het continent verlieten lopen terug tot 1848.⁵⁹ Hoe frequent en op welke schaal dit vóór 1851 gebeurde, blijft een open vraag. Het gebruik zou in ieder geval vanuit Antwerpen in 1851 verspreid geraken.

Het 'Comité de patronage des condamnés libérés' stond in voor de tewerkstelling van de gevangenen bij hun vrijlating. In 1850 begon het comité van Antwerpen ex-gevangenen tewerk te stellen als matrozen aan boord van schepen die vanuit Antwerpen vertrokken (Boumans, 1965, 488). Al vlug werd overlegd om hen ook, zoals de bedelaarsemigranten, naar de V.S. te verschepen. Via Thielens en Teichmann geraakte het voorstel opnieuw bij Tesch en Rogier. Beiden stonden opnieuw volledig achter dit idee.⁶⁰ Rogier legde het voor aan E. Ducpétiaux, inspecteur-generaal van de gevangenis. Nog voor het einde van 1851 besloten de heren een proefonderneming op touw te zetten. De uitverkorene was ene Jean Gilbert die sinds zijn dertiende een straf van twintig jaar uitzat in de gevangenis van Hemiksem. In de zomer van 1852 moest hij vrijkomen. De gevangene kreeg gratie en zat een maand later op een schip met bestemming New York. De berichten die hij later naar Thielens verstuurde, waren bevredigend. De kosten voor de overtocht van de gedetineerden, moesten gedekt worden door de *masse de réserve* van de gedetineerden of komen van hun familieleden van diezelfde.⁶¹ In sommige

⁵⁷ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 275, Landverhuizers-kolonies 1851-1860: Deze informatie komt uit een brief 19/5/1852 van Thielens aan Mr. Barling die zijn diensten aanbod om deze functie uit te voeren.

⁵⁸ AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850): Brief van d'Hoffschmidt de Resteigne aan Rogier 2/8/1848.

⁵⁹ AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. II, Émigration 1849-1850: Brief van de Haussy aan d'Hoffschmidt de Resteigne 28/4/1849.

⁶⁰ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 274, dl. II, Landverhuizers-kolonies 1851: Brief van Rogier aan Thielens 14/6/1851.

⁶¹ Deze *masse de réserve* lijkt te wijzen op het geld dat de gevangen nog op hun naam hadden bij hun vrijlating. PRA, *Provinciaal Bestuur*, Bedelaarsgestichten, nr. 78, dl. II, Emigratie 1850-1855: Brief van de commissie van de gevangenis van Antwerpen aan Tesch 12/3/1852. De overtocht van Frans Van Hooydonck werd door zijn zussen betaald., PRA, *Provinciaal*

gevallen subsidieerde het ministerie van Justitie de reis. Oud-gevangenen moesten zich beroepen op het 'Comité de patronage des condamnés libérés', het gemeentebestuur of de commissies van openbare onderstand (*Ibid.*, 489). Omgekeerd zou ook het gebruik om oud-gevangenen als matroos tewerk te stellen, toegepast worden op bedelaarsemigranten. Dit kostte de gemeenten slechts 110 fr. in plaats van 170 fr.⁶²

Niet alles liep van een leien dakje. Sommige mensen lieten zich opzettelijk opsluiten in bedelaarskolonies om zo een gratis overtocht naar de V.S. te bekomen.⁶³ Een ander probleem was de terugkeer van enkele bedelaars naar België. De stad Antwerpen, bijvoorbeeld, betaalde in 1851 de overtocht naar de V.S. van de oud-gevangenen De Vleeschouwer en Thoen. Twee jaar later kreeg de stad een bericht dat de twee vast zaten in Londen en vroegen om gerepatrieerd te worden. De gemeenteraad besliste echter om er niet op in te gaan. De Vleeschouwer werd voor zijn vertrek beschreven als:

"mauvais sujet incorrigible et d'une immoralité patente, il a été condamné trois fois pour vol".

Ze vreesden dat de twee opnieuw een last voor de gemeente zouden vormen.⁶⁴ Thielens wees erop dat deze gevallen slechts uitzonderingen waren. Volgens hem keerden slechts 2% terug dankzij de hoge kost van een retourticket. Een ander incident speelde zich af te New York in 1851 toen een omvangrijke groep Brusselse bedelaarsemigranten met hetzelfde schip aankwamen. Kiehn, verantwoordelijk voor de opvang bij hun aankomst, was op dergelijke groepen niet voorzien. Velen gingen klagen bij H. Mali, consul te New York. Hij besloot dan maar om hun transport naar het binnenland te betalen om een schandaal te vermijden. In een lange brief wees hij d'Hoffschmidt de Resteigne erop dat dergelijke emigraties zware gevolgen konden hebben voor de betrekkingen tussen België en de V.S.⁶⁵ Daarop besloot d'Hoffschmidt de Resteigne om in samenspraak met Rogier, de praktijk stop te zetten. Thielens en Teichmann deden er alles aan om de heren op hun beslissing te doen terugkomen. Enkel toen alle garanties gegeven werden dat

Bestuur, Bedelaarsgestichten, nr. 78, dl. II, Emigratie 1850-1855: Brief van directeur van de gevangenis van Gent aan Teichmann, 2/9/1854.

⁶². PRA, *Provinciaal Bestuur*, Bedelaarsgestichten, nr. 78, dl. II, Emigratie 1850-1855: Brief van Teichmann aan Rogier en Tesch, 9/6/1852.

⁶³. SAA, *Modern archief: Maatschappelijke instellingen*, nr. 145/3, Emigranten 1850-1855: Brief van directeur van bedelaarskolonie te Hoogstraten aan Teichmann 6/10/1851.

⁶⁴. SAA., *Modern archief: Maatschappelijke instellingen*, nr. 145/3, Emigranten 1850-1855: Brief van Burgemeester van Antwerpen aan Teichmann 20/6/1853.

⁶⁵. PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 275, Landverhuizers-kolonies 1851-1860: Brief van d'Hoffschmidt de Resteigne aan Teichmann 13/12/1851.

slechts kleine aantallen per boot verscheept zouden worden, dat geen bedelaars meer aan de deur van de consul zouden aankloppen en dat het transport naar het binnenland voor hun vertrek geregeld werd, zetten de ministers opnieuw het licht op groen. Het vervoer naar het binnenland betekende een extra kost van 25 fr. Daardoor gold deze bijkomende maatregel enkel voor oud-gevangenen en gevangenen.

Tot het najaar van 1854 verliep alles zonder verdere incidenten, tot een brief van de Luikse arrondissementscommissaris Auguste Fléchet in de verkeerde handen viel. In die brief spoorde Fléchet de Luikse gemeentebesturen aan om bedelaars, oud-gevangenen en gevangenen naar de V.S. te sturen. Deze brief lekte uit in de Amerikaanse pers waar hij, vooral onder impuls van de Amerikaanse nationalist, breed werd uitgesmeerd.⁶⁶ In de jaren 1850 groeide de aanhang van de Amerikaans Nationalistische Beweging. In de volksmond stond die beweging bekend als de 'Know-Nothings'. Deze groepering kenmerkte zich vooral door haar anti-immigratie en antikatholieke gedachtegoed. Onder hun impuls werden de wetten tegen de immigratie van paupers in 1851 herzien (Bennett, 1963, 9). De toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, G.F. Piercot maande door het incident de provinciegouverneurs tot discretie aan:

"Le gouvernement en but de venir en aide aux communes a conseillé l'émigration aux États-Unis des indigents reclus dans les dépôts de mendicité. [...] Mais ces opérations doivent être induit avec la plus grande réserve. Veiller surtout à ce que aucune publicité n'y soit donnée. [...] Cette publicité pourrait compromettre l'administration et éveiller les susceptibilités du gouvernement des États-Unis qui ne voient pas arriver avec faveur sur son territoire ces individus de la catégorie de ceux dont il s'agit".⁶⁷

Het incident resulteerde in een strengere controle te New York van schepen afkomstig uit Antwerpen. Getipt door de Amerikaanse consul te Antwerpen arresteerden de New Yorkse autoriteiten twaalf Belgische passagiers van de 'Rochembeau', op verdenking 'ex-convicts' te zijn.⁶⁸ De zaak draaide uit op een diplomatiek incident. De Belgische regering ontkende elke betrokkenheid en schoof de verantwoordelijkheid door naar de lokale autoriteiten:

⁶⁶. AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. III, Émigration 1851-1854: Brief van de Brouckère aan Piercot over artikels uit de *New York Tribune* 5/10/1854.

⁶⁷. AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. III, Émigration 1851-1854: Brief van Piercot aan de gouverneurs 30/11/1854.

⁶⁸. AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. IV, Émigration 1855-1856: Brief van de Amerikaanse Legatie te Brussel aan de Brouckère 15/1/1855.

"Le Gouvernement du roi est absolument étranger à l'envoi des émigrants aux États-Unis. [...] Les communes se chargent de l'émigration des gens qui ne trouvent pas de ressources en Belgique. [...] Bien que le Gouvernement ait été entièrement étranger à l'envoi des émigrants, il n'a pas cru devoir à s'abstenir de donner des ordres les plus formels pour que la police du port d'embarquement ne donne que des permis de départ qu'à des gens honnêtes qui n'ont jamais eu rien à démêler avec la justice répressive".⁶⁹

Mali en Henri de Brouckère oefenden druk uit op de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie om dergelijke emigratie stop te zetten. De consul liet weten dat de autoriteiten in New York Antwerpen streng in de gaten hielden. Ze beschuldigden Antwerpen ervan om als draaischijf te fungeren voor het verschepen van de laagste klasse van emigranten zowel uit België, Duitsland en Zwitserland die in New York toekwamen. De reder Strauss stond volgens de New Yorkse immigratie-inspecteur aan het hoofd van dit netwerk. De zaak Rochembeau was de aanleiding om hogere boetes bij elke inbreuk uit te schrijven. Bovendien overwoog de immigratiedienst om een speciale taks te heffen op boten die vanuit Antwerpen aanmeerden. De dienst eiste garanties van de schepen dat hun passagiers geen bijkomende uitgaven voor de Amerikaanse autoriteiten zouden veroorzaken.⁷⁰

Deze maatregelen zouden de concurrentiepositie van Antwerpen als emigratiehaven in gevaar brengen. Ook het door de regering gesubsidieerde plan om een transatlantische stoomvaartlijn tussen Antwerpen en New York te openen kwam in het gedrang. Mali benadrukte het belang om de reputatie van de haven van Antwerpen hoog te houden. Ook in de Duitse pers verschenen nog altijd lastercampagnes tegen de Antwerpse haven. Ze klaagden vooral misbruiken aan met betrekking tot de verkoop van valse biljetten voor het transport naar het binnenland van de V.S. De meeste klachten richtten zich aan het adres van Strauss.⁷¹ De nauwe samenwerking die Thielens als officiële ambtenaar met Strauss onderhield, schaadde volgens Mali de Belgische belangen.

Tijdens deze gebeurtenissen vond in België een regeringswissel plaats. Charles Vilain XIII nam de plaats in van de Brouckère als minister van Buitenlandse Zaken. Voor het eerst in acht jaar oefende opnieuw een katholiek deze functie uit. Strauss, Teichmann en Thielens bewogen hemel en aarde om

⁶⁹. AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. IV, Émigration 1855-1856: Brief van Piercot aan de Brouckère 20/2/1855.

⁷⁰. AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. IV, Émigration 1855-1856: Brief van Mali aan de Brouckère 12/3/1855.

⁷¹. PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 273, dl. I, Landverhuizers-kolonies 1817-1850, PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 275, Landverhuizers-kolonies 1851-1860.

het netwerk te behouden. Ze konden Vilain XIII niet overtuigen. Hij sloot zich aan bij het advies van Mali om de emigratie van bedelaars, gevangenen en oud-gevangenen naar de V.S. stop te zetten.⁷² Volgens de informatie die de Brouckère verzamelde, verleenden de regeringen van onze buurlanden en Engeland geen steun aan bedelaars om naar de V.S. te emigreren.⁷³ Ook de Belgische regering moest zich volgens hem afzijdig houden van dergelijke praktijken.

Intussen bleven wel nieuwe aanvragen van verschillende gemeentebesturen bij Teichmann toestromen. Hij probeerde de minister van Justitie J.B. Nothomb te overhalen om ze naar Brazilië en Canada te sturen. Bovendien stelde hij dat de wetten en voorziene maatregelen om de immigratie van 'paupers' tegen te gaan enkel van toepassing waren op de haven van New York. De havens van New Orleans en Charleston stelden veel minder problemen.⁷⁴ Na lang aandringen kreeg Teichmann de toestemming om de praktijk verder te zetten naar Canada en Brazilië. Via Canada konden de emigranten zich naar Wisconsin begeven, waar zich intussen een bloeiende Belgische kolonie had gevestigd. Teichmann stuurde eveneens veel brieven naar de gemeentebesturen om hen te overtuigen dat de emigranten niet zouden worden teruggestuurd. Het gebruik om dergelijke emigranten naar de V.S. te sturen verdween daardoor evenwel niet, maar verminderde wel sterk in aantal. Sporadisch verscheepte Strauss nog enkele bedelaarsemigranten naar Amerika in deze periode.⁷⁵

De zending van bedelaars naar Brazilië stootte onmiddellijk op verzet van de consul te Rio. Hun gedrag schaadde de reputatie van andere Belgische emigranten.⁷⁶ Vilain XIII besloot om deze zendingen stop te zetten. Enkel Canada bleef nog over als alternatief, maar het aantal boten die ernaartoe voeren was veel beperkter. De vraag in welke mate de gemeenten er nog bedelaarsemigranten heen stuurden, blijft open voor onderzoek. Bouwens schatte op basis van de lijsten opgemaakt door de maritieme politie het aantal die op deze manier in de V.S. belandden op 750 (Boumans, 1965, 500-504).

⁷² AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. IV, Émigration 1855-1856: Brief van Mali aan Vilain XIII 31/3/1855.

⁷³ Op basis van verschillende brieven van consuls in de respectievelijke landen, AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. IV, Émigration 1855-1856.

⁷⁴ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Bedelaarsgestichten, nr. 78, dl. I, Emigratie 1850-1855: Brief van Teichmann aan Nothomb 9/4/1855.

⁷⁵ PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 275, Landverhuizers-kolonies 1851-1860: Lijst opgemaakt door de maritieme politie van bedelaarsemigranten 1850-1856.

⁷⁶ AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. IV, Émigration 1855-1856: Brieven van de consul te Rio aan Vilain XIII 21/6/1855 en 1/8/1855.

Het is weinig waarschijnlijk dat deze lijsten volledig zijn. Het juiste aantal lag vermoedelijk hoger.

De dumpingpolitiek van ongewenste landgenoten naar de V.S. ging zes jaar onopgemerkt aan de aandacht van de Amerikaanse autoriteiten voorbij. Alhoewel de Belgische autoriteiten aanvankelijk lieten uitschijnen dat ze enkel jonge mannen op deze wijze uitwezen, bestaan er sporen dat gemeenten ook sporadisch oude mannen en vrouwen wegstuurden.⁷⁷ Met het welzijn van de landverhuizers zaten de gemeenten en de regering nauwelijks in.⁷⁸ Het netwerk bood de kans aan de gemeenten om met een éénmalige uitgave zich te ontdoen van marginalen die weinig kans maakten om opnieuw in de maatschappij opgenomen te worden. De diplomatieke crisis die uitbrak wanneer de Amerikaanse autoriteiten het netwerk op het spoor kwamen, veroorzaakte de aftakeling ervan. De handel met New York was zeer belangrijk voor de Antwerpse haven. De Belgische regering werkte op dat moment aan plannen om voor een transatlantische stoomverbinding te zorgen tussen beide havens. Antwerpen had als emigratiehaven een reputatie te verdedigen tegenover andere emigratiehavens. Bovendien waren de slechtste jaren van de crisis intussen achter de rug. De aanstelling van de katholieke minister van Buitenlandse Zaken Vilain XIII betekende de aanzet tot een nieuwe emigratiepolitiek.

⁷⁷. PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 274, dl. I, Landverhuizers-kolonies 1850: Zitting van de gemeenteraad van Brussel, 28/6/1851. Met een brief van 4/8/1854 vroeg het Ministerie van Justitie naar de mogelijkheden die de V.S. bood aan een 18-jarige intelligente wees die in een bedelaarskolonie vast zat. Thielens antwoordde merkwaardig genoeg dat de emigratie van vrouwen al altijd afgewezen werd. Hij vermeldde tevens dat zijn agent te New York nog nooit werk voor vrouwen had aangeboden. Dit is totaal tegenstrijdig met andere brieven die in het archief voorkomen. Vier maanden voordien had hij zich nog persoonlijk beziggehouden met de emigratie van Catherine Stuyck. Zij was tot twee maanden gevangenis veroordeeld. Thielens zorgde voor de emigratie bij haar vrijlating. Ook na de brief van Thielens van 8/8/1854 waarin hij de emigratie van vrouwen afraadde, emigreerden nog vrouwen, zoals Virginie Debot uit de bedelaarskolonie van Bergen 22/8/1854. Mogelijks raadde Thielens plotseling de vrouwelijke emigratie aan het Ministerie van Justitie af omdat hij vreesde dat in geval van mislukking ze een last zou vormen voor het Belgisch consulaat.

⁷⁸. Het gemeentebestuur van Mechelen moet hier als uitzondering op de regel vermeld worden. Zoals uit een brief van 1854 blijkt, bij het weigeren van enkele aanvragen: "we betalen liever hun last dan dat ze ongelukkig in Amerika zouden zitten".

4. DE NIET-INTERVENTIEPOLITIEK VAN VILAIN XIII

De bekendste Belgische emigratiestroom in deze periode is deze naar Wisconsin. Deze beweging kwam spontaan tot stand vanuit de streek van Waals-Brabant en het noorden van de provincie Namen. Vooral dagloners bevolkten deze regio. Halfweg de negentiende eeuw drukte de stijgende huuren pachtkosten zodanig op het karig inkomen van de dagloners zodat deze niet meer in hun levensonderhoud konden voorzien. Velen deden beroep op de openbare onderstand. Enkelen besloten naar de 'Nieuwe Wereld' te trekken. De eerste tien families vertrokken in 1852. Missionaris Daems gaf hen de raad zich nabij Green Bay te vestigen (Thielemans, 1999, 126-127). De landverhuizers kochten er grote, goedkope percelen grond waarover ze met trots naar huis schreven. Het nieuws sloeg in als een bom op het thuisfront, waar gronden juist zo schaars waren. Vele families besloten in hun sporen te treden. Deze emigratiebeweging ging aan de Antwerpse reders niet onopgemerkt voorbij. Ze zetten in 1855 en 1856 een ware propagandacampagne op om de emigratie te stimuleren (De Smet, 1957-1958, 14-15).

Naar de ware omvang van de emigratie blijft het gissen. De Smet schat het totale aantal tussen 1853 en 1857 op ongeveer 7500, Thielemans op 10.000. De migratiegolf veroorzaakte een prijsdaling van de gronden en een stijging van de lonen in Waals-Brabant en Namen. De Brusselse bourgeoisie, eigenaars van een groot deel van de gronden, schreven het parlement aan om in te grijpen. Naar aanleiding van deze aanvraag kwam het emigratiethema ter discussie in het parlement. De vraag hoe de regering zich moest inlaten met emigratie stond centraal. De grote meerderheid binnen het parlement verzette zich tegen de aanvraag om de emigratie af te remmen. De discussie verdeelde het parlement in een groep die de stroom wilde aanmoedigen en een gematigde groep die voorstelde om niet tussenbeide te komen. Dit laatste standpunt zoals geformuleerd door Vilain XIII tijdens de debatten zou het uiteindelijk halen:

"Les communes cherchèrent à se débarrasser de ce qu'elles avaient de plus mauvais dans leur population: des pauvres et des gens malades; les émigrations ont ainsi pu soulager certaines communes, mais elles ne remplissaient aucune des conditions nécessaires, pour atteindre un but de colonisation.

[...] Je crois devoir déclarer que le système du gouvernement est de laisser la liberté complète, de ne pas y pousser de ne pas la protéger. Dernièrement une société s'étant formée dans le but unique de favoriser l'émigration aux États-Unis, et m'ayant demandé l'autorisation de se constituer en société anonyme. Je l'ai nettement refusé afin que les Belges qui auraient l'intention d'émigrer, ne puissent croire

que le gouvernement donnait ça protection a cette société. [...] Voila donc le principe du gouvernement: la liberté complète et entière".⁷⁹

Officieel zou de regering tot aan de Eerste Wereldoorlog dit standpunt blijven aanhouden, maar dat betekent niet dat ze geen invloed meer uitoefende op de Belgische emigratiebeweging (Feys, 2003). Deze beweging kende een terugval eind jaren 1850. De ergste jaren van de crisis waren intussen al achter de rug. Bovendien taanden de veelbelovende Amerikaanse toekomstperspectieven door de toenemende binnenlandse spanningen die in 1861 zouden leiden tot de Secessieoorlog.

5. DE ACTIEVE EMIGRATIEPOLITIEK MOET WIJKEN VOOR DE COMMERCIEËLE BELANGEN VAN DE ANTWERPSE HAVEN

Het uitvoerig rapport van Vanderstraeten-Ponthoz dat specifiek de emigratiemogelijkheden naar de V.S. belicht, toont aan dat al begin jaren 1840 het idee bestond om een deel van de Belgische bevolking naar de V.S. te sturen. Onder de regering de Theux werden de eerste plannen opgemaakt om dit idee te concretiseren. De minister Charles Rogier zou deze plannen uiteindelijk uitvoeren. De meningen ten opzichte van emigratie waren bij het aantreden van Rogier als regeringsleider sterk verdeeld. De mislukte poging om in Santo Thomas de Guatemala een succesvolle kolonie op te richten was hiervoor verantwoordelijk. Sceptici ten opzichte van emigratie gebruikten dit voorval om nieuwe pogingen tegen te werken. Bovendien splitsten de gebeurtenissen in Santo Thomas de voorstanders van emigratie in twee kampen op. Een deel van de voorstanders geloofde, op basis van politieke en economische motieven, dat nieuwe pogingen in kleine landen moesten plaatsvinden. Dit zou moeten gebeuren op plaatsen waar de emigranten op termijn uitzicht hadden op politieke inspraak. Het klimaat speelde volgens deze groep geen rol van betekenis voor het welslagen van de onderneming. Het andere deel van de voorstanders achtte dat de gebeurtenissen in Santo Thomas hadden aangetoond dat nieuwe pogingen in gebieden met een gelijkaardig klimaat als het Belgische moesten ondernomen worden. Sommige streken in de V.S. waren volgens hen hiervoor het meest geschikt. Deze overtuiging steunde op demografische motieven. Door de aanslepende crisis en het toenemend aantal behoeftigen groeide de overtuiging dat België overbevolkt

⁷⁹. *Annales Parlementaires, Chambre de représentants* séance du 7/4/1856, pp. 1040-1048.

was. Deze overtuiging weerspiegelt zich vooral in de literatuur uit die tijd (Cartuyvels, 1850; De Ham, 1849; Hansen, 1849) en in de correspondentie van de Theux en Rogier met betrekking tot emigratie. De druk op Rogier om het aantal behoeftigen te doen dalen, nam toe. De minister besloot om ondanks het negatief advies van Moxhet en van het 'Raadgevend comité voor de belangen van Vlaanderen', voorgezeten door de Mérode, een poging te steunen om in Pennsylvania een landbouwkolonie op te richten. De minister wilde een voorbeeldkolonie oprichten om zo gemeenten, privé- en weldadigheidsinstellingen aan te zetten zijn voorbeeld te volgen. Deze landbouwkolonies boden de kans om een deel van de arme bevolking naar de V.S. te verhuizen. De twee projecten waarin de Belgische regering investeerden, Kansas en Sainte-Marie, kenden geen beter lot dan Santo Thomas de Guatemala. Na deze mislukkingen zou het parlement geen geld meer vrijmaken om gelijkaardige kolonies op te richten. Het netwerk om bedelaars, gevangenen en oud-gevangenen op kosten van de gemeente naar de V.S. te expatriëren, kende meer succes. Wanneer het bestaan van het netwerk na een aantal jaar uitlekte in de Amerikaanse pers, veroorzaakte dat een diplomatiek conflict. Hierdoor werden alle nieuwe zendingen opgeschort.

Door de spontane emigratiestroom naar Wisconsin kwam het thema emigratie opnieuw ter sprake in het parlement. Tijdens dit debat sprak Vilain XIII de niet-interventiepolitiek uit. Vooral de mislukte pogingen te Sainte-Marie en Kansas werden naar voren geschoven als reden om inzake emigratie niet meer actief tussen te komen. Vilain XIII klaagde ook de dumpingpolitiek van arme landgenoten aan. De correspondentie van de consul te New York Mali met de Brouckère en zijn opvolger Vilain XIII tonen aan dat diplomatieke en economische overwegingen een grote rol speelden bij de beslissing van de regering om zich neutraal op te stellen. De aankomst van vrijgelatenen uit bedelaarskolonies te New York schaadden de reputatie van Antwerpen als emigratiehaven. De New Yorkse autoriteiten dreigden met sancties. Bovendien onderhandelde de regering op dat moment met een Amerikaanse reder om een transatlantische stoomverbinding tussen Antwerpen en New York te openen. Om de belangen van de emigrantenhandel via Antwerpen te verdedigen, besloot de regering niet meer actief tussen te komen in de emigratie van landgenoten.

De regering zag via Antwerpen een toenemend aantal landverhuizers van verschillende nationaliteiten vertrekken, maar ondanks haar pogingen om de emigratie te stimuleren kwam de beweging in België niet meer op gang. De internationale emigrantenhandel floreerde in Antwerpen. In 1841 vertrokken 3792 emigranten via Antwerpen terwijl in het piekjaar 1855 deze emigratiestroom al opliep tot ongeveer 25.000 landverhuizers (Coene, 1998, 2). De

stad werkte zich snel op tot één van de voornaamste emigratiehavens (Sche-pens, 1973, 99). Onderzoek naar de economische belangen die het transport van de emigratiebeweging naar de V.S. via Antwerpen veroorzaakte, zijn schaars. De studies rond emigratie hebben hoofdzakelijk de sociale aspecten onderzocht. Een studie waarbij de landverhuizer als handelswaar wordt bena-derd ontbreekt tot op heden. De Belgische overzeese emigratie naar de V.S. is in vergelijking met andere landen relatief beperkt gebleven. Toch heeft België met Antwerpen een belangrijke rol gespeeld in de transatlantische Europese emigratiebeweging. Dankzij de gunstige geografische ligging, de steun van de regering en de ondernemingszin van Antwerpse handelaars profileerde Ant-werpen zich als emigratiehaven. Daardoor lokte de haven een deel van de lucratieve emigrantenhandel. In de studie van Veraghtert komt deze handel als deelaspect van de groei van de Antwerpse haven aan bod, maar een specifieke studie over deze handelsvorm in Antwerpen ontbreekt (Veraghtert, 1977). Het transport van mensen vroeg naar een totaal andere organisatie dan het transport van goederen. Door de hevige concurrentie ontwikkelde zich een internationaal netwerk van emigratieagenten en onderagenten die de organisatie ervan verze-kerden. De grootte van de emigratiestroom maakte een nauwe samenwerking tussen emigratieagenten, reders, stedelijke autoriteiten en nationale autoriteiten noodzakelijk. Een onderzoek naar deze organisatievorm en samenwerking voor het behoud van de competitieve positie van Antwerpen als emigratiehaven dringt zich op. Het economisch belang van de handel zorgde voor een hevige internationale concurrentiestrijd tussen verschillende grote emigratiehavens. Toch bleven grensoverschrijdende onderzoeken uit die de netwerkvorming en concurrentiestrijd binnen deze transportsector analyseren. Broeze wees op de dringende nood aan internationale, comparatieve, multi-disciplinaire en multi-thematische studies (Broeze, 1994; 1995). Hoe de Europese emigratiehavens zich onderling verhielden in hun concurrentieposities, blijft open voor onderzoek.

Bij het aanvatten van het onderzoek betwijfelden sommige personen dat nog een andere studie rond de Belgische emigratie naar de V.S. nieuwe facet-ten zou belichten. Naar de demografische en sociale aspecten van deze emi-gratie is inderdaad al veel onderzoek verricht. Toch blijven een aantal vragen rond het thema nog altijd onbeantwoord. De bovenvermelde schaarste aan comparatief onderzoek en onderzoek naar de economische facetten van de emigrantenhandel zou nieuwe facetten van de emigratiebeweging kunnen belichten. Dit onderzoek wees uit dat de houding van de regering ten opzichte van emigratie aan de commerciële belangen gebonden waren. De regering ondernam enkele pogingen om de emigratie naar de V.S. te organiseren en te stimuleren. In 1856 kwam hieraan een eind. Het onderzoek van Nuytens

toonde aan dat naast de officiële autoriteiten vooral ook godsdienstige verenigingen instonden voor de organisatie van de emigratiebeweging in Ierland. De Belgische Kerk lijkt zich totaal afzijdig te hebben gehouden omdat ze emigratie naar de V.S. afkeurde (Nuytens, 1995; Feys, 2003). Wel leverde de Belgische Kerk vele missionarissen om het geloof in de V.S. te verspreiden. Er werd in België zelf een speciaal college, het 'Amerikaans College', opgericht om de missionarissen op te leiden (Sabbe & Buyse, 1960, 133-135). Een uitvoerige studie met betrekking tot de houding van de religieuzen, missionarissen en de Belgische Kerk ten opzichte van de Belgische emigratiebeweging ontbreekt. Dit zou de gebrekkige organisatie die de Belgische overzeese emigratiestroom kenmerkt, verduidelijken.

AFKORTINGEN

ARG	Algemeen Rijksarchief
AMBZ	Archief van het ministerie van Buitenlandse Zalen
KB	Koninklijk Besluit
PRA	Provinciaal Rijksarchief Antwerpen
SAA	Stadsarchief Antwerpen
V.S.	Verenigde Staten

BIBLIOGRAFIE

Bronnen

a) Algemeen Rijksarchief

AGR, I 160: *Archives du Ministère de la Justice: Administration de la sûreté publique du Régime français à 1914*, nr. 272, Transports par chemin de fer à prix réduits.

AGR, T O22: *Archives du Ministère de la Justice: Administration de bienfaisance et des prisons*: nr. 85, Correspondance 1850-1852.

b) Archief van het Ministerie van Buitenlandse zaken

Handgeschreven bronnen

A.G. VANDERSTRAETEN-PONTHOZ, *Rapport sur un voyage d'exploration dans les États-Unis d'Amérique du Nord*, 1845, 195p.

Archiefdelen

- AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2025, Amérique du Nord (Floride 1842-Texas 1845-Kansas 1850).
- AMBZ, *Catalogue par matières*, Colonisation, nr. 2030, Notes du Baron Lambermont sur les tentatives belges d'émigration et de colonisation.
- AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. I, Émigration 1834-1848.
- AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. II, Émigration 1849-1850.
- AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. III, Émigration 1851-1854.
- AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2020, dl. IV, Émigration 1855-1856.
- AMBZ, *Catalogue par matières*, Émigration, nr. 2946, dl. III, Renseignements et documents fourni à la commission du travail 1886.
- AMBZ, *Catalogue par matières*, Missions et explorations, nr. 2013, 1838-1895.
- AMBZ, *Catalogue par matières*, Renseignements Économiques, nr. 4094, dl. II, Expédition Bosch 1849-1852.

c) Het Provinciaal Rijksarchief Antwerpen

- PRA, *Provinciaal Bestuur*, Bedelaarsgestichten, nr. 78, dl. I, Emigratie 1850-1855.
- PRA, *Provinciaal Bestuur*, Bedelaarsgestichten, nr. 78, dl. II, Emigratie 1850-1855.
- PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 273, dl. I, Landverhuizers-kolonies 1817-1850.
- PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 273, dl. II, Landverhuizers-kolonies 1817-1850.
- PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 274, dl. I, Landverhuizers-kolonies 1850.
- PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 274, dl. II, Landverhuizers-kolonies 1851.
- PRA, *Provinciaal Bestuur*, Emigratie, nr. 275, Landverhuizers-kolonies 1851-1860.

d) Het Stadsarchief van Antwerpen

- SAA, *Modern archief: Maatschappelijke instellingen*, nr. 145/3, Emigranten 1850-1855.

e) Periodieken

- Almanach Royale officiel de Belgique*, jaargang VI-XVI, Brussel, 1845-1855.

Literatuur

- Annales Parlementaires de Belgique-Chambre de représentants*, 1855-1856, Brussel, 1856.
- BENNETT (M.), *American immigration policies: A history*, Washington, 1963.
- BLOM (J.-C.) & LAMBERTS (E.), *Geschiedenis van de Nederlanden*, Baarn, 1995.
- BOUMANS (R.), "Een onbekend aspect van de Belgische emigratie naar Amerika: De gesubsidieerde emigratie van bedelaars en oud-gevangenen 1850-1856", *Expansion Belge 1831-1865*, Brussel, 1965, pp. 476-515.
- BRATTNE (B.), "The Larson Brothers: A study of Swedish Emigrant Agencies during the 1880's", *American Studies in Scandinavia*, 1972, no. 9, pp. 31-51.
- BRATTNE (B.), "The Importance of the Transport Sector for Mass Emigration" in: Ranblom Harold & Norman Hans (red.), *From Sweden to America a history of the migration*, Minneapolis, 1973, pp. 176-200.

- BROEZE (F.), "Connecting the Netherlands and the America's: Ocean Transport and Port/Airport Rivalry" in: *Connecting Cultures: The Netherlands in five centuries of Transatlantic Exchange*. Amsterdam, 1994.
- BROEZE (F.), *Maritime history at the crossroads: a critical review of recent historiography*. St. Johns, 1995.
- CARTUYVELS (J.-L.), *Aux émigrants belges. Colonie de Sainte-Marie canton d'Elk dans l'état de Pennsylvanie*, Sint-Truiden, 1850.
- Chambre de représentants, *Compte rendu de l'emploi du crédit extraordinaire de 1.000.000 ouvert au département de l'intérieur par la loi du 21/6/1849 séance du 5/2/1852*, Bruxelles, 1852.
- COENE (J.), *De opvang van de landverhuizers te Antwerpen (1872-1914)*, Gent, R.U.G., (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1998.
- DE HAM (V.), *Conseils à l'émigrant Belge*, Bruxelles, 1849.
- DE SMET (A.), "Agriculteurs belges aux États-Unis", *Journal de la société central de l'agriculture de Belgique*, CV, 1957-1958, pp.1-33.
- ENGELSING (R.), *Bremen als Auswandererhafen 1683-1880*, Bremen, 1961.
- EVERAERT (J.), "Landverhuizers op doortocht: Antwerpen en de transatlantische emigratie" in: R. JALON (red.), *Landverhuizers: Antwerpen als centrum van komen en gaan*, Antwerpen, 2002, pp. 9-15.
- FEYS (T.), *De regeringspolitiek met betrekking tot de Belgische emigratie naar de Verenigde Staten via Antwerpen 1842-1914*, Gent, R.U.G., onuitgegeven licentiaatverhandeling, 2003.
- FOHLEN (C.), *La América anglosajona de 1815 a nuestros días*, Barcelona, 1967.
- HANCKE (L.), HIMLER (A.) e.a., *Antwerpen een geschenk van de Schelde: De Antwerpse haven door de eeuwen heen*, Brussel, 1993.
- HANSEN (P.), *Des questions relatives à l'émigration aux États-Unis d'Amérique du Nord: situation de Belgique en 1849 et moyens d'améliorer*, Mons, 1849.
- HOUTHAEVE (R.), *P.J. De Smet de grote zwartrok: missionaris en vredesstichter*, Moorslede, 2001.
- KURGAN-VAN HENTENRYK (G.), "Belgian migration to the United States and other overseas countries at the beginning of the 20th century" in: *Emigration through Antwerp into the new world*, Brussels, 1976, pp. 1-50.
- MAESENS (L.), *Regeringsbemoeding in de organisatie van de emigratie via Antwerpen naar Latijns-Amerika 1843-1913*, Gent, R.U.G., onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1978.
- MUSSCHOOT (D.), *We gaan naar Amerika: Vlaamse landsverhuizers naar de nieuwe wereld 1850-1930*, Tielt, 2002.
- NUYTENS (A.), *Ierland: 19e eeuwse exodus naar Noord-Amerika – vergelijkende studie met België*, Leuven, K.U.L., onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1995.
- PONCELET (A.), *Rapport adressé au Ministère des affaires étrangères*, Bruxelles, 1856.
- SABBE (P.) & BUYSE (L.), *Belgians in America*, Tielt, 1960.
- SCHEPENS (L.), *Van vlaskutser tot Franschman – Bijdrage tot de geschiedenis van de West-Vlaamse plattelandsbevolking in de 19e eeuw*, Brugge, 1973.
- SPELKENS (E.), "Belgian migration to the United States and other overseas countries at the beginning of the 20th century" in: *Emigration through Antwerp into the new world*, Brussels, 1976, pp. 51-139.
- STENGERS (J.), *Émigrants et immigration en Belgique aux XIX et XX siècle*, Bruxelles, 1978.
- STEVENS (P.), "Landverhuizers op zee: het leven aan boord der emigrantenschepen vanuit Antwerpen naar de Nieuwe Wereld", Gent, Diss. lic. geschiedenis voorgelegd aan de RUG, 1983.

- STOLS (E.), "Latijns-Amerika, vurigheid, utopieën en luchtspiegelingen" in: A. MORELLI (red.), *Belgische emigranten*, Berchem, 1999, pp. 229-247.
- THIELEMANS (M.-R.), "De Waalse emigratie naar Wisconsin" in: A. MORELLI (red.), *Belgische emigranten*, Berchem, 1999, pp. 123-137.
- THIELENS (J.-F.), *Wegwijzer en raedgever der landverhuizers*, Antwerpen, 1850.
- THIELENS (J.-F.), *Conseils à l'émigrant belge aux États-Unis d'Amérique du Nord*, Bruxelles, 1856.
- VAN DEN BOSCHE (S.), *Een kortstondige kolonie: Santo Tomas de Guatemala 1843-1854*, Tielt, 1997.
- VANDEPITTE (F.), "Belgische immigranten in de Verenigde Staten (1850-1920)", Gent, Diss. lic. geschiedenis voorgelegd aan de RUG, 1988.
- VERAGHTERT (K.), "De havenbewegingen te Antwerpen tijdens de 19de eeuw, een kwantitatieve benadering", Leuven, Diss. doc. economie voorgelegd aan de K.U.L., 1977.
- VERRIJKEN (G.), "Aspecten van de emigratie naar Amerika, inzonderheid de Verenigde Staten, vanuit Antwerpen 1856-1914", Leuven, Diss. lic. geschiedenis voorgelegd aan de K.U.L., 1982.
- VERTHE (A.), *150 jaar Vlamingen in Detroit*, Tielt, 1983.
- WALKER (M.), *Germany and the emigration 1816-1885*, Cambridge Massachusetts, 1964.

Elektronische bronnen

<http://users.skynet.be/pater.de.smet/index.html>

Une solution des autorités en temps de crise: envoyer la population nécessiteuse aux Etats-Unis (1847-1856)

TORSTEN FEYS

RÉSUMÉ

Au milieu du XIXème siècle, un nombre croissant de politiciens belges envisagent l'émigration comme une des solutions pour diminuer le nombre croissant de nécessiteux. A cette époque la zone rurale flamande se trouve en pleine crise structurelle. Et comme du port d'Anvers s'embarquent des émigrants d'origine allemands à destination des États-Unis d'Amérique, des Belges espèrent qu'un mouvement similaire se produise dans le pays. Le gouvernement ne parvient pas à juguler la crise. Déjà les gouvernements de Van de Weyer (juin 1845-mars 1846) et de Theux-Malou (mars 1846-août 1847) sont tombés faute d'avoir pu remédier à la crise. Ils sont suivis par le premier gouvernement libéral dirigé par Charles Rogier (août 1847-septembre 1852) qui est favorable à l'émigration. En effet les libéraux considèrent l'émigration comme une nécessité économique: elle crée de nouveaux débouchés et stimule l'industrie nationale. S'ajoute à cela une nécessité démographique du fait que l'on estime que la Belgique est surpeuplée. Néanmoins une expérience antérieure n'encourage pas le recours à la solution de l'émigration: la colonie agricole à Santo Thomas de Guatemala a été décimée par des épidémies en 1845 et 1846. Le gouvernement Rogier lui même a fait une expérience analogue dans ce domaine: les deux colonies agricoles à Sainte-Marie (Pennsylvanie) et au Kansas (Missouri) subventionnées par le gouvernement dans l'espoir d'inciter des œuvres de charité à suivre son exemple ont échoué assez rapidement. Malgré cela, à Anvers, à l'initiative du gouverneur de la province d'Anvers, T. Teichmann, et de l'inspecteur de l'émigration, J. Thielens, est mis au point un système pour faire émigrer les pauvres vers les États-Unis. Si, au début, le système concerne uniquement les pauvres des dépôts de mendicité avec la collaboration de l'armateur, A. Strauss, il s'étend rapidement aux ex-prisonniers et aux internés avec l'approbation des autorités supérieures. Grâce à ce réseau, entre 1850 et 1855 au moins 750 belges sont envoyés de l'autre côté de l'Atlantique aux frais des autorités locales et nationales. Lorsque ce système est dénoncé par la presse américaine, un conflit

diplomatie éclate entre la Belgique et les États-Unis. Les autorités américaines menacent de prendre des sanctions contre les navires qui transportent les émigrants en provenance d'Anvers. Les autorités belges décident alors de mettre fin à ces envois afin de protéger les intérêts commerciaux du port d'Anvers qui est en concurrence avec les principaux ports d'émigration tels que Le Havre, Liverpool, Brême, Hambourg et Rotterdam. Peu après, le ministre d'affaires étrangères, Charles Vilain XIII (1855-1857), précise sa politique d'émigration: il entend laisser la liberté complète à ceux qui veulent émigrer, c'est-à-dire ni les encourager, ni leur interdire. Sa ligne politique sera suivie par tous les gouvernements jusqu'à la première guerre mondiale. Ce qui n'exclut pas une influence du gouvernement sur le flux migratoire des Belges. Une étude comparative à propos de la politique d'émigration d'autres pays européens, particulièrement ceux qui possèdent d'importants ports d'émigration, pourrait nous apprendre davantage sur l'influence du gouvernement sur le mouvement d'émigration des Belges, tenant compte du fait que cette étude prouve que les intérêts commerciaux liés aux transports d'émigrants ont influencé la politique d'émigration menée par le gouvernement belge.

**Desperate measures for desperate times: the
Belgian government's attempts to send a proportion of the poor
population to the United States: 1847-1856**

TORSTEN FEYS

SUMMARY

During the 1840's the number of Belgian politicians who favoured emigration increased. There were two main reasons for this. Firstly during this time the port of Antwerp started to attract a portion of the German emigration traffic to the United States. This inspired some people to start a similar movement in Belgium. Secondly the Flemish countryside struggled with a structural crisis which lasted from 1840 till 1855. The government had no solutions for the increasing poor and distressed population. The governments of Van de Weyer

(July 1845-March 1846) and de Theux-Malou (March 1846-August 1847) fell under the growing pressure of the crisis. They were followed by the first liberal government of Charles Rogier (August 1847-September 1852). The Liberals were very favourable towards emigration. They considered emigration as an economic necessity which created new outlets and stimulated national industry. Moreover, the conviction spread that Belgium was overpopulated, hence emigration also became a demographic necessity. However, the recent failure of the colony in Santo Thomas de Guatemala founded with governmental funds undermined support for emigration. Nevertheless, Rogier tried to found agricultural colonies in Sainte-Marie (Pennsylvania) and Kansas (Missouri) hoping that their success would inspire charity institutions to follow his example and to encourage part of the poor population to emigrate. Both colonies failed to produce a better outcome than Santo Thomas de Guatemala. In the meantime another way of sending the poor across the Atlantic was established in Antwerp. The governor of Antwerp Teichmann and the emigration-inspector Thielens in collaboration with the shipping agent Strauss set up a network expatriating detainees in beggar workhouses. The system quickly expanded to include convicts and ex-convicts with the approval of the government ministers. Between 1850 and 1855 at least 750 Belgians were sent across the Atlantic at the expense of the local and national authorities. When this practice was leaked to the American press a diplomatic conflict broke out between Belgium and the U.S.A. The American authorities threatened Belgium with sanctions against ships transporting emigrants from Antwerp. The authorities decided to stop sending beggars, convicts and 'ex-convicts' to protect the commercial interests of the port, in which the transport of emigrants was becoming more and more important. Sanctions against the port of Antwerp would have considerably weakened its competitive position against the other major emigration ports of Le Havre, Liverpool, Rotterdam, Hamburg and Bremen. Shortly after Charles Vilain XIII, minister of Foreign Affairs (1855-1857), pronounced his emigration policy which did not encourage or discourage Belgian emigration. This non-intervention policy would be the guideline for future governments concerning Belgian emigration until the First World War, however this does not mean that the government stopped having an influence on the emigration movement. A comparative study about the emigration policy of other European countries could shed more light on the influence of authorities on their respective national emigration movements. Countries with major emigration ports would be particularly worthy of future comparative research because this study has proved that commercial interests involved with the transport of emigrants influenced the emigration policy of the Belgian government.